

LIBURNSKA IMITACIJA ASTRAGALNIH POJASEVA

DUNJA GLOGOVIĆ
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68
HR 10000 Zagreb
dunja.glogovic@iarh.hr

UDK: 903.5(497.5)"6387"
903.24(497.5) "6387"
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2008-04-02

U nekoliko grobova gradine Dragišić kod Šibenika nađen je veći broj višeglavih igala japodsko-liburnskog tipa astragaloidnoga oblika, pa autor članka razrađuje ideju da su glavice igala bile u sekundarnoj funkciji, te da je riječ o lokalnoj liburnskoj imitaciji astragalnih pojaseva. Višeglave igle dolaze u dva tipa, a za izvedbu astragalnog pojasa upotrijebljene su glavice višeglavih igala tipa A, one sa četiri astragaloidna profila. U grobu broj 5 na Dragišiću bilo ih je osam i, prema pretpostavci Z. Brusića, autora iskopavanja, bile su pričvršćene na kožni remen. Višeglave igle su zajednička komponenta istarske, japodske i liburnske željeznodobne grupe i datirane su od 8. st. pr. Kr. pa nadalje, a najviše ih je nađeno na japodskim nalazištima.

Astragalni pojasevi se pojavljuju krajem 6. st. pr. Kr. na centralnobalkanskom - ilirskom području, da bi putem kulturnih i trgovačkih veza bili prihvaćeni od predkeltske i kasnije keltske populacije u Podunavlju, a posebno u Srijemu. Nalazi srijemskog tipa kasnohalštatskog pojasa su najbrojniji, a tip je datiran u 5. st. pr. Kr. Sastavljen je od članaka s četiri astragalna elementa i ima pravokutnu pločicu s tri petlje za zakopčavanje. Tip Osijek je najstariji tip keltskih astragalnih pojaseva, ide u stupanj Beograd 2, tj. LT C, ostali su tipovi kasnolatenški. Oni su pripisani keltskim Skordiscima i dio su ženskog kostima.

Inspiracija za izvedbu pojasa pomoću astragaloidnih glavica igala stigla je na južnoliburnski teren iz unutrašnjosti, iz centralnog Balkana i iz Podunavlja, a datacija nalaza iz Dragišića je najranije 5./4. st. pr. Kr.

KLJUČNE RIJEČI: *gradina Dragišić, južnoliburnski teritorij, višeglave igle, astragalni pojasevi*

Dragom kolegi Nenadu Cambiju posvećujem jednu malu, no zanimljivu temu iz liburnskog kasnog željeznog doba.

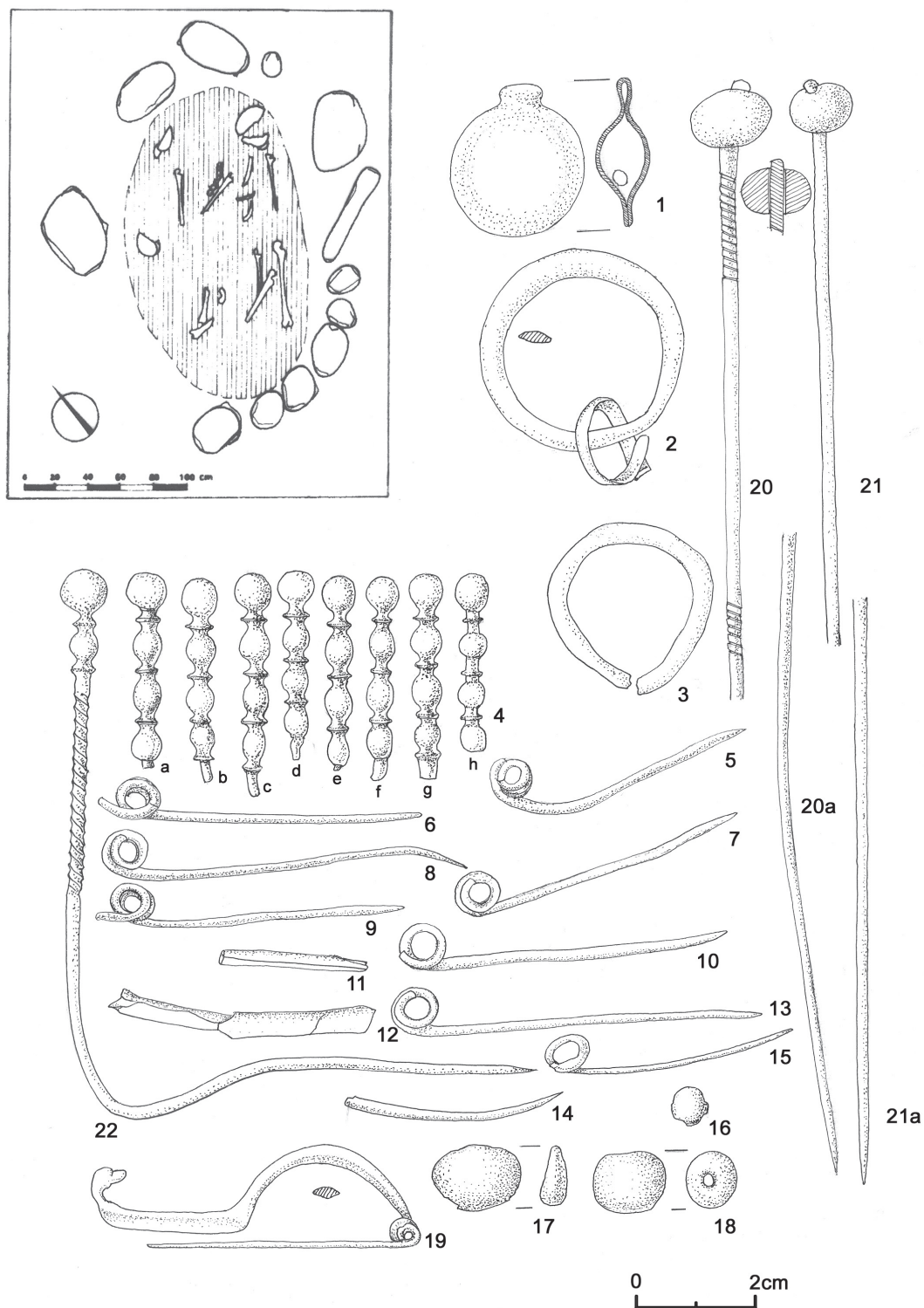
Liburnska željeznodobna kultura obiluje osebujnim fenomenima, a u zrelim je fazama pokazala samosvojnost kreiranjem nekih sasvim specifičnih oblika nakita i nošnje koji korespondiraju sa suvremenim europskim tendencijama. Jedna od njih je prepravljanje lokalnog oblika nakita u imitaciju astragalnog pojasa, što je Zdenko Brusić uočio u materijalu iz grobova na gradini Dragišić pokraj Šibenika.¹

U grobu broj 5 Brusićevih iskopavanja na Dragišiću bio je posložen paralelno niz od osam gornjih dijelova, tj. glavica višeglavih igala (Sl. 1). Oblikom ove igle slijede koncept astragalnog štapića s nizom od četiriju kuglastih izbočina odijeljenih diskastim elementima, jednako kao članci od kojih je sastavljen astragalni pojas. Glavice igala su bile, kako Brusić pretpostavlja, našivene na kožnati remen, a alka nađena u blizini bila je možda kopča za *astragalni pojas*.

Osvrnut ću se najprije na višeglave igle u liburnskoj željeznodobnoj kulturi. Ovdje kao tipična forma dolaze japodsko-liburnske višeglave igle koje imaju dvije ili četiri kuglaste glavice alternirane s diskastim profilom i imaju tordirani vrat.² Igle sa četiri kuglice / diska su, po podjeli

¹ Z. BRUSIĆ, 2000, 9.

² Ž. ŠKOBERNE, 2003, 204.

Sl. 1. Grob br. 5 - Dragišić
Fig. 1. Grave No. 5 - Dragišić

Fulvije Lo Schiavo tip A, dok igle tipa B imaju dvije kuglice,³ npr. igla iz groba broj 85 u Ninu.⁴ Ima još nekoliko neobjavljenih višeglavih igala koje su registrirane u Popisu grobova prastanovnika sjeverozapadnog Balkana u Sarajevu. Igle tipa A bile su u inventaru grobova broj 19, 69 i 23 u ninskoj solani. Na listi liburnskih nalazišta su, osim Nina, Obrovac, Zaton kod Nina, Radovin i Ljubač.⁵ Na sjevernoliburnskom području su nalazišta višeglavih igala Osor i Rijeka,⁶ a nedavno je objavljen podatak o višeglavoj igli iz Vrbnika na Krku.⁷

Igla japodsko-liburnskog tipa nađena u Ljupču jeste tip B, a igla iz Nina, grob 69 je tip A,⁸ isto kao nedavno publicirana višeglava igla iz nekropole F u Ninu.⁹ Jedan je lijep primjerak višeglave igle B-tipa bio u grobu 5 na Dragišiću zajedno sa sekundarno upotrijebljenim glavicama višeglavih igala tipa A (Sl. 1).

Višeglava igla istoga tipa u svojoj pravoj funkciji bila je u grobu broj 8 na Dragišiću, a ulomci su nađeni u grobovima 11 i 14. Pet komada glavica višeglavih igala u grobu broj 7 (Sl. 2) sugerira isto tako neki pokušaj preinake u astragaloidnu vrstu nakita.¹⁰ Na čitavom je liburnskome teritoriju nađeno ukupno desetak višeglavih igala japodsko-liburnskog tipa, tako da Dragišić, gdje ih je nabrojeno osamnaest, daleko nadmašuje ukupni broj višeglavih igala na liburnskome području, na što je upozorio Škoberne prilikom objave višeglave igle iz Budinjaka na Žumberku (sjeverozapadna Hrvatska). Budući da se kod nalaza na Dragišiću radi o prenamjeni - planski su skupljene glavice igala za apliciranje na pojas, ove igle i fragmente, nećemo pribrajati skromnoj sumi japodsko-liburnskih višeglavih igala iz željeznodobne Liburnije.

Znatno veća količina igala japodsko-liburnskog tipa nađena je, razumljivo, na japodskim lokalitetima. U Prozoru ih je nađeno, čini se, oko pedeset komada.¹¹ Ostala su nalazišta: Duga Gora / Kordun,¹² Kompolje, Smiljan i Vrebač.¹³ Višeglave igle iz liburnske i japodske željeznodobne grupe ponavljaju uglavnom osnovnu shemu japodsko-liburnskog tipa s parnim brojem (2 / 4) kuglica alterniranih s diskovima, dok kod istarskih višeglavih igala imamo igle s tri i pet kuglica s diskovima, kao što su npr. igle iz Berma.¹⁴ Na listi nalazišta višeglavih igala iz Istre su, osim Berma, Limska Gradina, Nezakcij, Picugi, Štramar kraj Milja / Muggia, Sv. Martin kraj Tara i Kaštelir kraj Nove Vasi / Brtonigla.¹⁵ Višeglave su igle zajednička komponenta japodske, liburnske i istarske kulturne grupe najranije od kasnog 8. st. pr. Kr.¹⁶

Europska karta rasprostiranja višeglavih igala pokazuje da je zapadna granica nalaza u Lombardiji, a na istoku se prostiru do srednjeg Podunavlja s hrvatskim nalazima u istočnoj Slavoniji. Najjužniji nalazi bili bi u Dalmaciji s nekoliko neobjavljenih višeglavih igala iz Otišića u Sinjskoj krajini.¹⁷ Višeglave se igle generalno atribuiraju muškarcima. Japodsko-liburnske igle s astragaloidnom glavicom* i tordiranim vratom sinkronizirane su u trećoj fazi japodske kulturne grupe,¹⁸ odnosno fazi II liburnske kulture željeznog doba.¹⁹

³ F. LO SCHIAVO, 1970, 461.

⁴ Š. BATOVIĆ, 1965, Abb.13, 5.

⁵ G. HILLER, 1991, 218, 414, Abb.68.

⁶ C. MARCHESETTI, 1924, 145, Abb. 22; D. GLOGOVIĆ, 1989, 12, T. 8, 1-4.

⁷ M. BLEČIĆ, 2007, 113, Fig. 5

⁸ Š. BATOVIĆ 1981, 122, S. 10, 44.45.

⁹ Z. BRUSIĆ, 2002, 223, 224, Sl.16, 2.

¹⁰ Z. BRUSIĆ, 2000, T. 7, 13; 8, 11; 10, 3.14.

¹¹ Ž. ŠKOBERNE, 2003, 203, 204.

¹² D. BALEN-LETUNIC, 1986, 46, 47, Sl. 1, 7.

¹³ G. HILLER, 1991, 414.

¹⁴ V. KUČAR, 1979, 96, 97, 100, 104, T. 6, 3.7; T. 8, 3; T. 11, 5.

¹⁵ M. SAKARA SUČEVIĆ, 2004, 22.

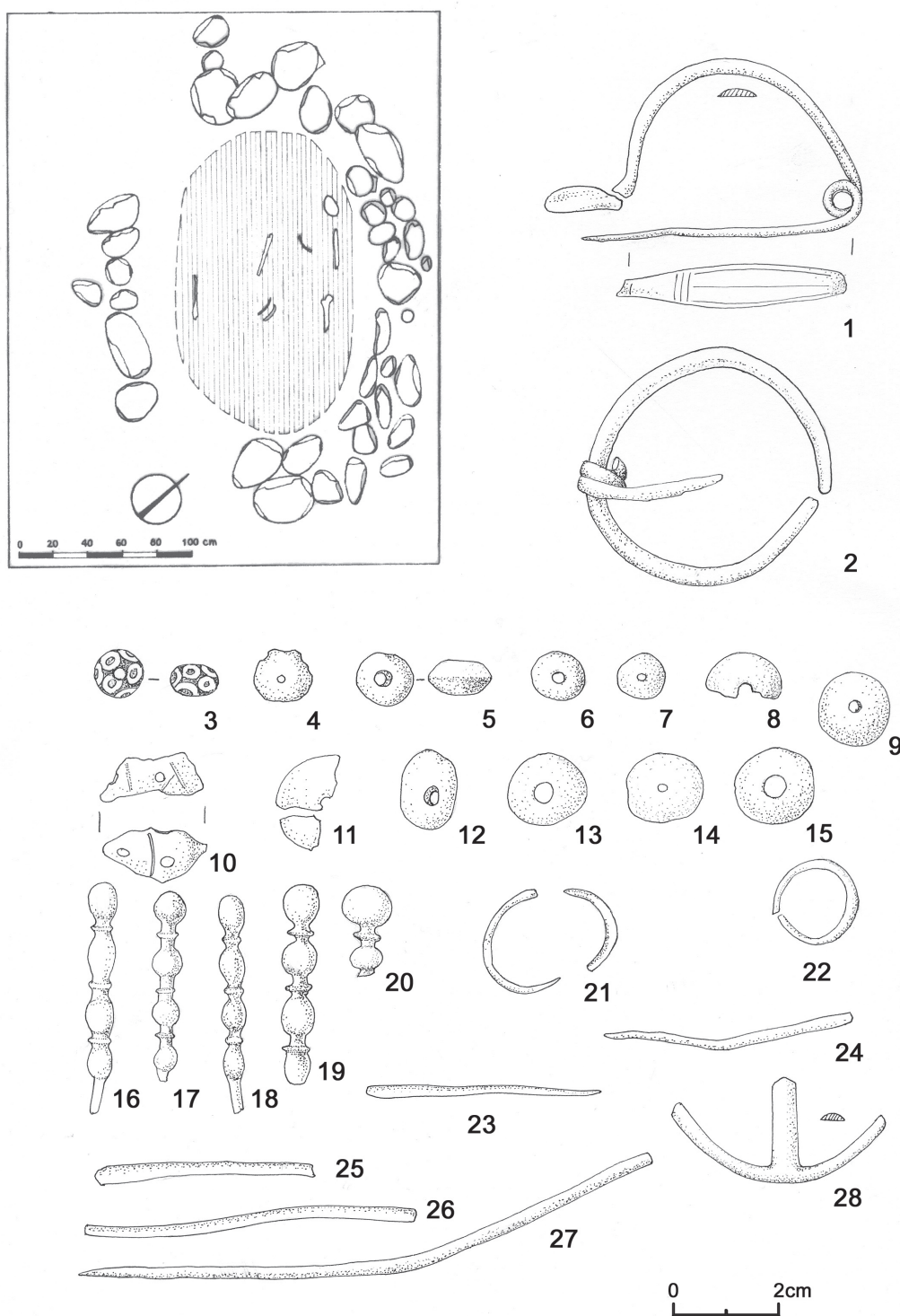
¹⁶ S. GABROVEC - K. MIHOVIĆ, 1987, 310.

¹⁷ Ž. ŠKOBERNE, 2003, 205, 207, Sl. 3.

* Astragal je geometrijski ukrasni element grčke klasične arhitekture. To je ispupčeni profil rasčlanjen ritmičkim izmjenama obloga volumena i brida, nastao od pruta koji čine okrugla zrnaca alternirana s dva diska. Kao uzorak najčešće se citira astragal u kimu.

¹⁸ R. DRECHSLER-BIŽIĆ, 1987, 404, 405, Sl. 23, 10, T. 43, 16.

¹⁹ Š. BATOVIĆ, 1982, 18-19.

Sl. 2. Grob br. 7 - Dragišić
Fig. 2. Grave No. 7 - Dragišić

Astragaloidna je forma bila izrazito omiljena u japodskom kulturnom miljeu gdje, pored igala, nalazimo štapičaste privjeske toga oblika, npr. na fibuli iz Kompolja.²⁰ Ni liburnskoj željeznodobnoj grupi astragaloidni oblici nisu strani. Privjesak analogan kompoljskim primjercima bio je u grobu broj 16 na Dragišiću,²¹ a još je jedan astragaloidni privjesak nađen negdje u sjevernoj Dalmaciji.²²

O astragalnim pojasevima je općeprihvaćeno mišljenje da se oni pojavljuju u 6. st. pr. Kr., eventualno i ranije, i to na zapadnobalkanskom - ilirskom terenu. Njihovi nalazi u glasinačkim grobovima vezani su uz kompleksnu temu balkanskih kneževskih grobova, a istaknut, reprezentativni primjerak je astragalni pojas iz Arareve gomile, grob I na Glasincu. Grob je sadržavao korintsku kacigu i više tipičnih glasinačkih fibula, mnogo jantara i ostalog glasinačkog nakita te raskošno okičen astragalni pojas (dulj. 100 mm). Kneževski grob I iz Arareve gomile datiran je u treću četvrtinu 6. st. pr. Kr., a o spolu plemenskog poglavara koji je bio ovdje *pokopan* ili *pokopana*, vodi se zanimljiva diskusija. Babićeva je mišljenja da je ovdje riječ o pokopu ženske osobe kneževskoga statusa, jednako kao i u grobu broj 2 iz Pilatovića, koji je sadržavao nekoliko astragaloidnih članaka.²³ Da su žene obnašale nasljednu funkciju plemenskih poglavara na centralnobalkanskome području i kao takve bile pokopavane, ne dokazuje se egzaktnim osteološkim pokazateljima grobnih nalaza, već visokim položajem žena u pretpostavljenom društvenopolitičkom sistemu.²⁴ Rastko Vasić je neke od argumenata za ovakvu spolnu atribuciju kneževskih grobova, pogotovo na Glasincu, stavio pod upitnik.²⁵ Za pitanje astragalnih pojaseva ovo bi bio važan, mada indirektan dokaz da su pripadali ženskoj nošnji u kasnom 6. st. pr. Kr. Međutim, jedan astragaloidni članak od pojasa potječe iz muškog kneževskog groba iz Kličeva kod Nikšića u Crnoj Gori,²⁶ tako da se astragalni pojasevi u sklopu centralnobalkanskih kneževskih grobova ne mogu potpuno pouzdano spolno specificirati.

Astragalni su se pojasevi iz centralnobalkanskog-ilirskog područja proširili u južnopanonsku nizinu i jedna su od manifestacija živih kulturnih i trgovačkih veza Balkanskog poluotoka, odnosno ilirskoga svijeta s Karpatskom kotlinom u kasnohalštatskom vremenu.²⁷ Ovdje su bili adoptirani od nadolazećeg keltskog i keltiziranog domaćeg stanovništva i postaju svojina keltsko-latenske kulture. Nalazi astragalnih pojaseva su na južnopanonskome prostoru zgusnuti u slavonskosrijemskom i srpskom Podunavlju, pa ćemo se prisjetiti groba iz Vučedola kod Vukovara objavljena početkom dvadesetoga stoljeća. Grob je sadržavao astragalni pojas (dulj. 103 mm), dvije fibule čertoza, nekoliko kopalja i jednoredni mač.²⁸ Zbog oružja koje je publicirano u sklopu vučedolskog nalaza, grob je razmatran u kontekstu horizonta ratničkih grobova 5. i 4. st. pr. Kr. u Podunavlju.²⁹ Pojas iz Vučedola (Sl. 3) uvršten je u tipične oblike željeznodobne srijemske grupe, točnije u njezinu raniju fazu, tj. 5. st. pr. Kr., a determiniran je kao srijemski tip astragalnoga pojasa. Srijemski tip astragalnog pojasa karakterizira pravokutna kopča s tri petlje. Pravokutni članci između kalotastih u astragalu nose vodoravne urezane crte.³⁰

Na latenskim astragalnim pojasevima pojavljuje se kao novum, u duhu keltske krivolinijske ornamentike, zvonasto oblikovana omča s podignutim gumbom za zakopčavanje. Latenski su

²⁰ R. DRESCHLER-BIŽIĆ, 1966, Y 82, 2.

²¹ Z. BRUSIĆ, 2000, T. 15, 3.

²² Š. BATOVIĆ, 1981, 136, Sl. 14, 12.

²³ S. BABIĆ, 2004, 122; M. JOVANOVIĆ, 1998, 44, T. 4, 1.

²⁴ S. BABIĆ, 2004, 117-133.

²⁵ R. VASIĆ, 2007, 558sq.

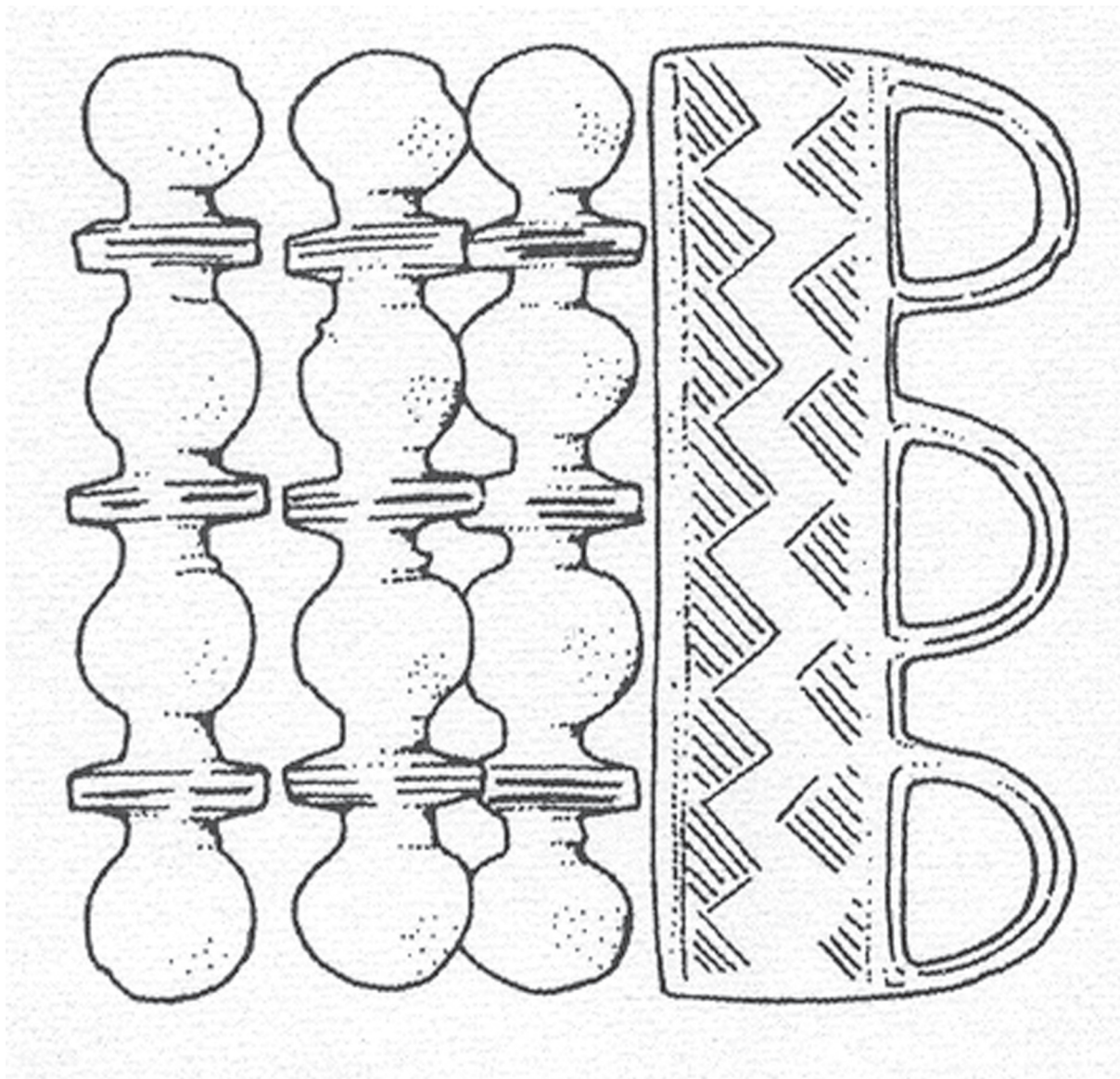
²⁶ M. JOVANOVIĆ, 1998, 44, T. 3, 3; S. BABIĆ, 2004, Dodatak B, Tab.2.

²⁷ E. JEREM, 1974, 229-242.

²⁸ J. BRUNŠMID, 1902, 68-71: "navodno u jednom grobu sa kosturom".

²⁹ B. TERŽAN, 1977, 14sq, Sl. 4, 1-12.

³⁰ R. VASIĆ, 1989, 106.

Sl. 3. Pojas iz Vučedola (6. st. pr. Kr.).

Fig. 3. Belt from vučedol (6th century BC).

astragalni pojasevi prema nekim ukrasnim detaljima razvrstani u tri tipa, od kojih tip Osijek ima, jednako kao i srijemski tip kasnohalštatskih pojaseva, horizontalne ureze po pravokutnim međučlancima astragala. Tip Osijek nešto je stariji, ide u stupanj Beograd 2, tj. LT C, dok su ostali tipovi astragalnih pojaseva kasnolatenski i njihovi su nositelji Skordisci.³¹

Sažeto rečeno, oni astragalni pojasevi koji su nađeni zajedno s fibulama čertoza ili drugim kasnohalštatskim oblicima, okarakterizirani su kao halštatski astragalni pojasevi. Marija

³¹ D. BOŽIĆ, 1981, 47-54; Popis nalaza, u: J. TODORVIĆ, 1964, 64.

Jovanović je nabrojila deset nalazišta iz Podunavlja i iz Mađarske koji povezuju fibule čertoza i astragalne pojaseve,³² među njima istaknuto mjesto zauzimaju stare Brunšmidove objave Vučedola, Vukovara, Novih Jankovaca, Adaševaca, Srijemske Mitrovice, itd.³³

Unisono je također mišljenje o kontinuitetu astragalnih pojaseva od sredine posljednjeg milenije pr. Kr. do početka nove ere, a postoje naznake iz novih iskopavanja u Srijemu da su astragalni pojasevi ostali u upotrebi i u rimsko doba.³⁴

Kako je već rečeno, astragalni su pojasevi u starijoj literaturi pripisani vojničkome sloju, nosili su ih dakle muškarci, a to je mišljenje u sedamdesetima prošlog stoljeća neizravno reafirmirala Biba Teržan.³⁵

No, danas prevladava teza da su oni dio ženske nošnje ili da nisu rodno diferencirani. Argument za ženski odjevni predmet osporava vjerodostojnost zatvorenih nalaza astragalnih pojaseva u kombinaciji s oružjem, pogotovo groba iz Vučedola.³⁶ Spominje se usto njihova gracilnost koja ne bi izdržala težinu zapasanoga oružja, konkretno mačeva. Duljina kompletno sačuvanih astragalnih pojaseva kadkada iznosi oko jednog metra i više, što znatno premašuje obujam ženskog struka, i to u današnje vrijeme, pa će to biti i dokaz protiv, a ne za njihovu atribuciju ženama.³⁷ Astragalni su pojasevi vjerojatnije bili opća oznaka bogatstva, eventualno višeg društvenoga položaja u ranijim periodima. Kod Skordiska, kako Božić decidirano tvrdi, astragalne su pojaseve nosile žene.

Donja Dolina na Savi zapadna je granica nalaza astragalnih pojaseva. Jedna kopča pojasa srijemskoga tipa i jedna zvonasta latenska kopča nađene su kao rasuti nalazi na nekropoli.³⁸ Jedan je mali astragaloidni fragment nađen na Podu kod Bugojna³⁹, na lokalitetu geografski gledano, najbližem srednjoj Dalmaciji, tj. liburnskome teritoriju.

Astragaloidni nalazi iz Dragišića koji su interpretirani kao lokalna imitacija astragalnih pojaseva, bili su u grobovima broj 5 i broj 7, u skupini grobova koji prethode helenističkoj fazi nekropole, datiranih dakle u 5. i 4. st. pr. Kr. U to je vrijeme očito negdje iz unutrašnjosti, iz centralnobalkanskog prostora i iz Podunavlja stigla ideja o nošenju astragaloidnih članaka - već afirmiranih od prijašnjih generacija - na pojasu. Kako astragalnih pojaseva nema u japodskoj kulturnoj grupi, komunikacija i transfer modnih trendova išao je vjerojatno preko Bosne. Svakako je intrigantan nalaz keltskog srebrnog novca na gradini Dragišić,⁴⁰ što oponašanju astragalnih pojaseva na južnoliburnskom prostoru možda daje keltsku dimenziju.

³² M. JOVANOVIĆ, 1998, 55.

³³ J. BRUNŠMID, 1902; Z. VINSKI – K. VINSKI GASPARINI, 271sq.

³⁴ M. JOVANOVIĆ, 1998, 39.

³⁵ B. TERŽAN, 1977.

³⁶ D. BOŽIĆ, 1981, 53; J. TODOROVIĆ, 1964, 47.

³⁷ S. ARSENIJEVIĆ, 1998, 23sq. Obujam struka kod velikih konfekcijskih brojeva za žene iznosi oko 85 cm.

³⁸ Z. MARIĆ, 1964, 40, T. 14, 24, 28, 29; S. ARSENIJEVIĆ, 1998, 29.

³⁹ M. JOVANOVIĆ, 1998, 42, T. 2, 8.

⁴⁰ Z. BRUSIĆ, 2000, 5.

LITERATURA

- ARSENIJEVIĆ, S., 1998. - Slavica Arsenijević, Pokušaj sinteze nalaza gvozdenodobnih astragaloidnih pojaseva, *Balkanica*, 29, Beograd, 7-33.
- BABIĆ, S., 2006. - Staša Babić, *Poglavarstvo i polis, Starije gvozdeno doba centralnog Balkana i grčki svet*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja, 81, Beograd.
- BALEN-LETUNIĆ, D., 1986. - Dubravka Balen-Letunić, Revizija iskopavanja tumula starijeg željeznog doba u Dugoj Gori, u: Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 10, Zagreb, 45-58.
- BATOVIĆ, Š., 1965. - Šime Batović, Die Eisenzeit auf dem Gebiet des illyrischen Stammes der Liburner, *Archaeologia Iugoslavica*, 6, Beograd, 55-77.
- BATOVIĆ, Š., 1981. - Šime Batović, Nakit u prapovijesti, u: *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas* (katalog izložbe), Zadar, 1982, 89-151.
- BATOVIĆ, Š., 1982. - Šime Batović, Kultura starih Liburna, *Dometi*, 12, Rijeka, 7-40.
- BLEČIĆ, M., 2007. - Martina Blečić, Reflections of Picens Impacts in the Kvarner Bay, u: *Piceni ed Europa, Atti del Convegno*, Ed. Mitja Guštin, Peter Ettel, Maurizio Buora, Archeologia di Frontiera, 6, Udine, 109-123.
- BRUNŠMID, J., 1902. - Josip Brunšmid, Prehistorijski predmeti iz srijemske županije, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, N.S., 6, Zagreb, 68-86.
- BRUSIĆ, Z., 2000. - Zdenko Brusić, Nekropola gradine kod Dragišića, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 28(25), Zadar, 1-15.
- BRUSIĆ, Z., 2002. - Zdenko Brusić, Nekropole liburnskih naselja Nina i Kose kod Ljupča, *Histria Antiqua*, 8, Pula, 213-242.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R., 1966. - Ružica Drechsler-Bižić, *Inventaria Archaeologica*, Fasc. 9, Les Tombes des Iapodes prehistoriques a Kompolje, Zagreb.
- GABROVEC, S. - MIHOVILIĆ, K., 1987. - Stane Gabrovec - Kristina Mihovilić, Istarska grupa, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja, V, Željezno doba*, Sarajevo, 293-339.
- GLOGOVIĆ, D., 1989. - Dunja Glogović, *Prilozi poznavanju željeznog doba na sjevernom Jadranu. Hrvatsko primorje i Kvarnerski otoci*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti, Monografije, 1, Zagreb.
- HILLER, G., 1991. - Gundula Hiller, *Zur Japodischen und Liburnischen Früheisenzeit Nordwest Jugoslawiens*, Fakultät für Orientalistik und Altertumswissenschaft der Ruprecht-Karls Universität Heidelberg.
- JEREM, E., 1974. - Elizabeth Jerem, Handelbeziehungen zwischen der Balkanhalbinsel und dem Karpatenbecken im IV. und V. Jahrhundert v.u.Z., u: *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*, 25.-29. September, 1970 Smolenice, ČSSR, Bratislava, 229-242.
- JOVANOVIĆ, M., 1988. - Marija Jovanović, Astragalni pojasevi na području centralnog Balkana i jugoistočne Evrope, *Rad muzeja Vojvodine*, 40, Novi Sad, 39-95.
- KUČAR, V., 1979. - Vladimira Kučar, Prahistorijska nekropola Beram, *Histria Archaeologica*, 10, Pula, 85-131.
- LO SCHIAVO, F., 1970. - Fulvia Lo Schiavo, *Il gruppo Liburnico-japodico*, Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, classe di scienze morali, storiche e filosofiche, ser. 8, vol. 14, fasc. 6, Roma.
- MARCHESETTI, C., 1924. - Carlo Marchesetti, Isole del Quarnero, *Notizie degli Scavi di Antichità*, 21, Roma, 140-148.

- MARIĆ, Z., 1964. – Zdravko Marić, Donja Dolina, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, n.s. 19, Sarajevo, 5-83.
- SAKARA SUČEVIĆ, M., 2004. - Maša Sakara Sučević, *Kaštelir. Prazgodovinska naselbina pri Novi Vasi / Brtonigla (Istria)*, Koper.
- ŠKOBERNE, Ž., 2003. - Želimir Škoberne, Nalaz neuobičajene višeglave igle s budinjačke nekropole, *Opuscula Archaeologica*, 27, Zagreb, 199-210.
- TERŽAN, B., 1977. - Biba Teržan, O horizontu bojevnih grobov med Padom in Dunavo v. 5. in 4. stol. pr. n. št., u: *Keltske študije*, Brežice, 9-21.
- TODOROVIĆ, J., 1964. - Jovan Todorović, Ein Beitrag zur stilistischen und zeitlichen Bestimmung der astragaloiden Gürtel in Jugoslawien, *Archaeologia Jugoslavica*, 5, Beograd, 45-48.
- VASIĆ, R., 1989. - Rastko Vasić, Jedan prilog proučavanju sremske grupe, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 25, Sarajevo, 103-113.
- VASIĆ, R., 2007. - Rastko Vasić, Kneginje Centralnog Balkana, u: *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan*, Situla, 44, Ljubljana, 557-563.
- VINSKI, Z. – K. VINSKI-GASPARINI., 1962. - Zdenko Vinski – Ksenija Vinski-Gasparini, O utjecajima istočno-alpske halštatske kulture i balkanske ilirske kulture na slavaonsko-srijemsko Podunavlje, *Arheološki radovi i rasprave*, 2, Zagreb, 263-295.

LIBURNIAN IMITATIONS OF ASTRAGAL BELTS

SUMMARY

In several graves at the hillfort of Dragišić near Šibenik (Dalmatia, Croatia) large numbers of multiheaded pins of the Iapodian-Liburnian type of astragaloid form were found. The article discusses the idea that the heads of the pins were actually in a secondary function, and that these were local Liburnian imitations of astragal belts. Multiheaded pins come in two types, and to manufacture the astragal belts, the heads were utilized of multiheaded pins of type A, those that have four astragaloid profiles. Eight examples were found in grave 5 at Dragišić and according to the supposition of Z. Brusić, the director of the excavations, they were attached to a leather belt. Multiheaded pins are a mutual component of the Istrian, Iapodian, and Liburnian Iron Ages groups and are dated from the 8th century BC and onwards, while most have been found at Iapodian sites.

Astragal belts appear at the end of the 6th century BC in the central Balkan- Illyrian region, and via cultural and trade connections were adopted by the pre-Celtic and later Celtic populations in the Danube basin, and particularly in Srijem/Sirmia. Finds of the Sirmian type of late Hallstatt belt are most numerous, and the type is dated to the 5th century BC. It is composed of separate joints with four astragal elements and has a rectangular platelet with three loops for fastening. The Osijek type is the oldest type of Celtic astragal belt, dated to the Beograd 2 phase = LT C, while the other types are late La Tène. They are attributed to the Celtic Scordisci and are part of female attire.

The inspiration for putting together a belt with the aid of astragaloid pin heads arrived in the Liburnian region from the interior, from the central Balkans and the Danube basin, and the date of the finds from Dragišić is at earliest the 5th-4th centuries BC.

KEY WORDS: *Dragišić hillfort, southern Liburnian territory, multiheaded pins, astragal belts*